

Enheten för region nord
Heli Aarnipuro, 010-730 99 57

Projektrapport – Ett hållbart arbetsliv 2018–2021

1. Sammanfattning

I denna rapport redovisar vi de tillsynsaktiviteter som Arbetsmiljöverket har genomfört inom projektet Ett hållbart arbetsliv och som är slutförda under innevarande projekttid.

För att uppnå långsiktiga effekter av dels vår tillsyn dels de åtgärder som arbetsställena vidtar, så har vi vid alla inspektioner i projektet kontrollerat och vid behov ställt krav på förbättringar av systematiskt arbetsmiljöarbete. Ett systematiskt arbetsmiljöarbete är helt avgörande för att långsiktigt motverka risker för ohälsa.

2. Bakgrund

Projektet Ett hållbart arbetsliv utgick från två utgångspunkter:

- Regeringen beskrev i sin arbetsmiljöstrategi för det moderna arbetslivet 2016–2020 att det behövs långsiktiga insatser för att göra det möjligt för alla att arbeta ett helt arbetsliv.
- I Arbetsmiljöverkets strategiska plan 2017–2019 står att "Belastningsbesvär på grund av tungt arbete, ensidiga arbetsrörelser och påfrestande arbetsställningar svarar tillsammans med psykisk ohälsa för en stor del av den arbetsrelaterade ohälsan och sjukfrånvaron. Hos både kvinnor och män dominerar belastningsskador bland arbetssjukdomar."

Med de utgångspunkterna som grund planerades vilka tillsynsaktiviteter som skulle ingå i projektet. De aktiviteter som nu är genomförda är:

- SLIC-kampanj¹ 2018–2019: tillsyn av in- och uthyrning av personal
- Unga i arbetslivet 2019: tillsyn av branscher där unga ofta får sina första jobb
- SAM-Ergo 2018–2020: årlig tillsyn av två olika yrkesgrupper eller verksamhetstyper, en kvinnodominerad och en mansdominerad.

De yrkesgrupper som vi fokuserat på i tillsynsaktiviteten SAM-Ergo är så kallade ingångsyrlen för unga. Många går en yrkesinriktad gymnasial utbildning och börjar sitt arbetsliv i någon av de inspekterade verksamheterna. Andra kommer in i arbetslivet via sommar- eller kvällsjobb, t ex kassaarbete vid sidan av studier.

De verksamheter, branscher och yrkesgrupper som vi inspekterat har framför allt varit sådana som vi erfarenhetsmässigt och baserat på arbetsskadestatistiken vet har risker för belastningsbesvär. Inspektioner har varit riktade mot att förebygga risker för belastningsbesvär i olika typer av verksamheter, såväl kvinnosom mansdominerade.

3. Syfte, mål och avgränsningar

Grunden för ett hållbart arbetsliv formas i början av arbetslivet. Det är viktigt att nya arbetstagare får en säker start i arbetslivet genom en bra introduktion på arbetsplatser. Arbetsmiljöarbetet ute på arbetsställena måste också omfatta alla anställda – såväl kvinnor och män, som flickor och pojkar – samt alla arbetsuppgifter, oavsett var de utförs och av vem. Exempel på arbets-situationer som ofta inte uppmärksammas tillräckligt i arbetsmiljöarbetet är arbetsuppgifter som utförs av inhyrd arbetskraft eller utstationerad personal, alltså medarbetare som är utsända till Sverige av en arbetsgivare i ett annat land.

För att uppnå bestående och långsiktiga effekter har alla våra inspektioner haft som syfte att kontrollera det systematiska arbetsmiljöarbetet på arbetsställena. Vi har kontrollerat att arbetsställena har det systematiska arbetsmiljöarbetet är en grund för alla arbetsmiljöförbättringar, även när det gäller risker för belastningsbesvär.

Två ytterligare tillsynsaktiviteter har ingått i projektet. Dessa fortsätter under 2022 och kommer att redovisas först därefter:

¹ SLIC, Senior Labour Inspector Committee; SLIC-kampanjen var en gemensam EU-kampanj

- SAM på hög nivå inom kommun och region (2019–2022)
- EU-kampanj 2020–2022 inriktad mot risker för belastningsbesvär.

4. Tillvägagångssätt – upplägg

Projektets mest omfattande tillsynsaktivitet har varit SAM-Ergo. Huvudfokus där var på att kontrollera om arbetsställen arbetade systematiskt med riskerna för belastningsbesvär.

Parallellt pågick de andra aktiviteterna: SLIC-kampanjen och inspektionerna i Unga i arbetslivet 2019. Vi använde erfarenheterna därifrån för att vidareutveckla det tillsynsstöd som vi använde vid inspektionerna i SAM-Ergo.

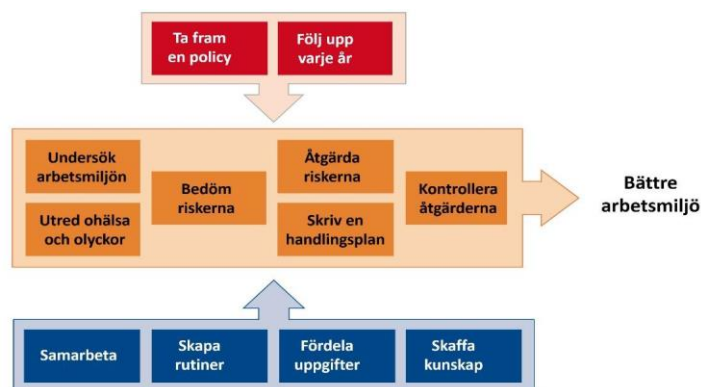
SAM-Ergo hade ett särskilt uppdrag, nämligen att reflektera över och synliggöra skillnader i arbetsmiljö och arbetsmiljöarbete beroende på om arbetsstälлена var kvinno- eller mansdominerade eller om verksamheterna var kvinno- eller manskodade. Tillsynen inom SAM-Ergo var därför inriktad mot två olika yrkesgrupper som var mans- respektive kvinnodominerade och där verksamheterna var kvinno- och manskodade.

Fokuseringen på ”belastningsergonomi med SAM som grund” i SAM-Ergo innebär att inspektörerna vid alla inspektioner kontrollerade

- att arbetsgivaren har inordnat det systematiska arbetsmiljöarbetet som en naturlig del i sin verksamhet
- att belastningsergonomiska arbetsmiljöförhållanden beaktas i alla delar av det systematiska arbetsmiljöarbetet.

Om arbetsgivaren inte hade något systematiskt arbetsmiljöarbete, eller om arbetsmiljöarbetet inte var tillräckligt bra, så ställde inspektörerna krav på arbetsgivaren. Kraven gällde det systematiska arbetsmiljöarbetet generellt, men också att arbetsgivaren skulle hantera risker för belastningsbesvär i verksamheten.

Inspektörerna utgick vid inspektionerna i SAM-Ergo från nedanstående processbild som illustrerar hur delarna i det systematiska arbetsmiljöarbetet och Arbetsmiljöverkets föreskrifter om systematiskt arbetsmiljöarbete, AFS 2001:1, hänger ihop och bildar en helhet. För utförligare information om SAM-processen, se www.av.se/arbetsmiljöarbete.

För att få till långsiktiga effekter för den ergonomiska arbetsmiljön på ett arbetsställe och minska riskerna för belastningsbesvär, är det viktigt att frågor om detta finns med i alla delar av SAM-processen. Till exempel bör varje arbetsställe undersöka och identifiera alla olika risker för belastningsbesvär i sin verksamhet. För det behövs både samarbete och kunskaper.

Inom projektet kommunicerade vi för att öka intresset för tillsynsaktiviteterna och kunskaperna om dem, till exempel genom

- pressmeddelanden
- informationsutbyte med branschorganisationer och parterna
- information till stora företag med verksamhet över landet.

Representanter för aktuella branscher medverkade vid uppstartsmöten för våra inspektörer.

5. Resultat

SLIC-kampanj 2018–2019

SLIC-kampanjen var en gemensam EU-aktivitet som de flesta medlemsländerna deltog i. 2018–2019 inriktades kampanjen mot bemanningsbranschen. Arbetsmiljöverket genomförde under åren 2016–2017 en omfattande nationell tillsyns- och informationsaktivitet mot de som hyr in eller hyr ut personal. Aktiviteten avrapporterades till regeringen.² Vi genomförde SLIC-kampanjen som en fortsättning på denna nationella aktivitet, vilket resulterade i att vi inspekterade cirka 60 arbetsställen, såväl inhyrare som uthyrare. Resultatet avrapporterades till EU.³

²”Tillsyn inom bemanningsbranschen”, diarienummer 2017/025994-3

³ National Final Report Sweden, diarienummer 2017/061088-14

Unga i arbetslivet 2019

År 2019 var sista året, sedan starten i början av 2000-talet, som Arbetsmiljöverket genomförde en tillsynsaktivitet riktad mot unga i arbetslivet med inspektioner på totalt 265 olika arbetsställen. Nästan 70 procent av alla inspektionerna gjordes inom handeln, främst inom livsmedelshandeln, som sysselsätter många unga. Drygt en fjärdedel av inspektionerna skedde inom hotell- och restaurangnäringen och resten inom diverse olika verksamheter.

Drygt 85 procent av de inspekterade arbetsställena fick krav på att förbättra sitt arbetsmiljöarbete och arbetsmiljön för de unga.

SAM-Ergo 2018–2020

Förbättrat arbetsmiljöarbete efter inspektioner

Genom våra inspektioner och våra krav, som fokuserade på riskerna för belastningsbesvär kopplat till arbetsställets arbetsmiljöarbete, har vi bidragit till att arbetsställena och företagen förbättrat sitt systematiska arbetsmiljöarbete framför allt vad gäller att förebygga riskerna att drabbas av belastningsbesvär i de berörda yrkesgrupperna.

Belastningsskador är en stor andel, cirka en tredjedel, av de arbetsskador som anmäls till Försäkringskassan. Dåliga arbetsmiljöförhållanden kan leda till både akuta skador vid ogynnsam belastning av kroppen, och långvariga eller bestående belastningsbesvär.

Många brister åtgärdades

Andelen arbetsställen i SAM-Ergo som fick krav efter inspektioner är ovanligt hög, nästan 85 procent av de inspekterade arbetsställena fick krav. Detta bekräftar att inriktningen av inspektionerna samt valet av arbetsställen och branscher för inspektion var rätt. Det finns behov av att förbättra det systematiska arbetsmiljöarbetet inom dessa branscher avseende risker för belastningsbesvär.

Under 2018–2020 inspekterade vi nästan 1 850 olika arbetsställen i SAM-Ergo. Antalet inspektioner per år varierade mellan över 850 under 2018 till drygt 450 år 2020. Från och med april 2020 fick vi snabbt ställa om alla inspektioner från fysiska besök på arbetsställen till distansinspektioner via telefon på grund av pandemin.

Bristerna i arbetsmiljön åtgärdades i de flesta fallen omgående vilket gav en konkret effekt för de arbetsställen som vi inspekterade. En liten andel av arbetsställena uppfyllde dock inte kraven i tid och vi förelade dem därför åtgärder med hot om vite.

Antal inspektioner, inspektionsmeddelanden (IM) och ergonomiska brister (ergo-brister) i de inspekterade verksamheterna i aktiviteten SAM-Ergo. Se vidare statistik i bilagan.

	Antal inspekterade arbetsställen	Antal IM (andel av inspektionerna)	Antal arbetsställen med ergo-brister (andel av inspektionerna)
Däckhantering 2018	331	313 (95 %)	193 (58 %)
Städföretag 2018	532	476 (89 %)	218 (41 %)
Elektriker och kommunikationselektriker 2019	303	224 (74%)	112 (37%)
Städning – kommuner och regioner 2019	222	152 (68 %)	86 (39 %)
Målare 2020	180	154 (86 %)	75 (42 %)
Kassaarbete 2020	279	235 (84 %)	108 (39 %)

Brister kopplade till manligt och kvinnligt

SAM-Ergo gav tillfälle för alla deltagande inspektörer att inspektera manskodade och kvinnokodade verksamheter parallellt. Projektet hade regelbundet avstämningssmöten med de deltagande inspektörerna, där de belyste villkoren i de inspekterade verksamheterna. Skillnader i risker och arbetsmiljöarbetet i de olika verksamheterna gjordes synliga genom reflekterande samtal med inspektörerna. Dessa skillnader hade annars inte blivit uppmärksammade eftersom arbetsställena följde normen i respektive verksamhet.

Det finns fortfarande många branscher, yrkesgrupper och arbetsuppgifter som är ensidigt dominerade eller kodade – manligt eller kvinnligt. Riskerna för arbetsskador, till exempel belastningsbesvär, varierar beroende på arbetsuppgifterna.

När kvinnor och män arbetar på samma arbetsställen har de sällan samma arbetsuppgifter. De arbetar i olika yrken eller har helt olika arbetsuppgifter med olika risker för belastningsbesvär. Tunga lyft som sker på arbetsstället, till exempel vid däckhantering, är både lättare att observera och undersöka än repetitivt arbete, till exempel moppning vid städarbete hos kunden.

Mera om arbetsmiljöaspekter i SAM-Ergo relaterade till kön finns att läsa i projektrapporten Genus, Arbetsmiljö och Lärande inom Arbetsmiljöverket.⁴

Information för förbättring

Vid inspektionerna lyfte vi upp riskerna för skador vid ogynnsam belastning för kroppen, men också vad som brast i arbetsmiljöarbetet. Vi lämnade information om allt stödmaterial som finns, till exempel på Arbetsmiljöverkets webbsida av.se. På så sätt kunde vi öka arbetsställets beredskap för att hantera de risker för belastningsbesvär som de har i sina verksamheter.

Vanliga brister i det systematiska arbetsmiljöarbetet på arbetsställena gällde undersökning och riskbedömning av förekommande risker, rutiner för det systematiska arbetsmiljöarbetet samt de anställdas kunskaper om risker i arbetet och hur de ska göra för att inte råka ut för ohälsa.

Där det fanns kunskaper om risker för belastningsbesvär, så gjorde arbetsställen ofta ändå inte adekvata riskbedömningar som ledde till åtgärder för att eliminera eller förebygga riskerna. Vi upptäckte också att arbetsställen missade att undersöka och bedöma vissa typer av arbetsuppgifter, till exempel arbetsuppgifter som sker utanför arbetsgivarens egna lokaler. Exempel på sådana arbetsuppgifter är städning och annat arbete som utförs hos kunder, däckbyte vid väg, elarbeten i fält, arbete på byggarbetsplatser och så vidare.

Vi uppmärksammade även andra arbetsmiljörisiker, utöver de som var huvudfokus för SAM-Ergo. Vi ställde också krav på att arbetsgivare skulle rätta till riskerna, som till exempel kunde vara fallrisker vid däckhantering och kabeldragning, arbete med kemikalier i städarbete samt hot- och våldsrisker vid kassaarbete.

⁴ Genus, arbetsmiljö och lärande på Arbetsmiljöverket, diarienummer 2018/015409-4

6. Diskussion och slutsatser

SLIC-kampanjen

I SLIC-kampanjen ingick en pilottillsyn där uthyrning över landsgränser sattes under luppen. Erfarenheterna från arbetet har legat till grund för fortsatt arbete med denna typ av tillsyn och samarbete med andra EU-länder, framför allt vad gäller arbetsmiljökriminalitet.

Unga i arbetslivet 2019

Arbetsmiljöverket har genomfört olika tillsynsaktiviteter riktade mot unga i arbetslivet, till exempel vid sommarjobb. Det har lett fram till en rad insikter som vi har samlat i olika rapporter, till exempel Unga i arbetslivet 2018, som skrevs efter en fördjupad aktivitet 2018.⁵ Aktiviteten 2018 genomfördes i samarbete med ett projekt som riktades mot bemanningsbranschen.⁶

SAM-Ergo

Skillnader mellan små och stora

De verksamheter som vi inspekterade i SAM-Ergo skiljer sig åt på flera sätt, men har också flera likheter:

- Yrkesgrupperna och branscherna är mer eller mindre enkönade.
- Män och kvinnor gör ofta olika arbetsuppgifter även om de har samma yrke och den fysiska belastningen är därför mer eller mindre jämn.
- Arbete sker "innanför väggarna" eller ute på fält – arbete som "sker någon annanstans" uppmärksammas och undersöks inte i lika hög grad i arbetsmiljöarbetet.
- Framför allt skiljer arbetsställena sig åt vad gäller storleken, vilket får genomslag i andelen brister som vi konstaterat i arbetsställenas arbetsmiljöarbete.

Det första året i SAM-Ergo (2018) inspekterade vi däckhantering och privata städföretag. De flesta av de inspekterade arbetsställena hade 5–9 anställda och var i genomsnitt mindre än de som vi inspekterade senare år.

Förutsättningarna för arbetsmiljöarbete är olika för stora och små företag:

⁵ Unga i arbetslivet 2018, diarienummer 2017/061159-4

⁶ Temasidor på av.se: Arbetsmiljöansvar för inhyrd och uthyrd personal samt För arbetsgivare till unga i arbetslivet

- Små företag omfattas av mindre dokumentationskrav enligt Arbetsmiljöverkets föreskrifter om systematiskt arbetsmiljöarbete än företag med fler än 10 anställda.
- Ägaren eller chefen på ett litet företag arbetar ofta själv i produktionen och har därmed mindre tid att ägna sig åt systematiskt arbetsmiljöarbete, vilket också ofta innebär mindre tid att inhämta kunskaper om risker och hur man kan förebygga dem.
- På små företag finns det sällan lokala skyddsombud som är insatta i arbetsmiljöfrågor och som arbetsgivaren kan samverka med för att förebygga risker för ohälsa och för att utveckla arbetsmiljön.
- De små arbetsställena är sällan anslutna till företagshälsovård och har inte tillgång till externa expertresurser, till exempel i frågor om belastningsergonomi.

Andra året under SAM-Ergo, 2019, hade de flesta inspekterade arbetsställena upp till 50 anställda och arbetsställena var också ofta del av en större organisation eller ett större företag. Andelen inspektioner som ledde till krav var lägst detta år, troligen beroende på att ju större organisationen är, desto bättre fungerar det systematiska arbetsmiljöarbetet, framför allt organiseringen av arbetsmiljöarbetet.

Kvinnor arbetar oftare administrativt

Kvinnor som är underrepresenterade i starkt mansdominerade yrken, som elektriker och målare, tar ofta, efter arbetsgivarens önskan, på sig administrativa arbetsuppgifter. Sådana uppgifter kan exempelvis finnas inom det systematiska arbetsmiljöarbetet, som att dokumentera riskbedömningar.

Brister mellan centralt och lokalt

Det förekommer brister i rutinerna för hur huvudkontoren och de centrala expertresurserna i företag med verksamhet över stora delar av landet följer upp och säkerställer att alla delar av arbetsmiljöarbetet fungerar på samtliga arbetsställen delar av verksamheten. Det gäller också andra stora organisationer, till exempel kommuner och regioner.

Arbete "på fältet" komplicerar

Mycket arbete och många olika typer av arbetsuppgifter utförs "ute på fältet", det vill säga någon annanstans än i arbetsgivarens lokaler. Det komplicerar arbetsmiljöarbetet och ställer större krav på det. Till exempel behövs fungerande rutiner för undersökning så att alla risker i de anställdas arbetsmiljö tas om hand och elimineras. Rutinerna för det systematiska arbetsmiljöarbetet är sällan anpassade och utvecklade för alla de ställen och situationer där arbete utförs.

Arbetet utförs också ofta på arbetsställen som någon annan råder över. Städföretag har till exempel svårt att påverka utformningen av lokaler där deras anställda utför sitt arbete.

Risker för allvarliga olyckor uppmärksammas mer

Riskerna för allvarliga olycksfall som kan leda till dödsfall undersöks, bedöms och förebyggs oftast noggrant. De uppenbara riskerna för belastningsskador vid samma arbetsuppgifter får dock inte samma uppmärksamhet, till exempel tunga lyft och ogynnsamma arbetsställningar.

Olika risker för kvinnor och män

Inom städbranschen har män och kvinnor mestadels olika arbetsuppgifter. Män har ofta arbetsuppgifter som innebär maskinanvändning. De sköter också ofta fönsterputsning och trappstädning. Många kunder vill inte anlita män för hemstädning och vissa arbetsgivare kan anse att kvinnor är bättre lämpade för att städa i ett hem och bättre på att se vad som behöver göras. Kvinnor inom städbranschen arbetar ofta med samma arbetsuppgifter från dag till dag, medan arbetsuppgifterna för män kan variera väldigt från dag till dag. Det gäller även inom de mansdominerade branscherna. Risker för belastningsbesvär blir följaktligen olika för kvinnor och män.

Det har börjat komma in fler kvinnor i yrken som tidigare var nästan helt mansdominerade, till exempel elektriker och målare. Kvinnorna stannar dock oftast inte kvar så länge i yrket. Hantverkaryrken även gymnasial yrkesutbildning är också genomgångsyrken som sysselsätter många unga män och kvinnor med de särskilda risker som det innebär.

Det har skett en utveckling av verksamheterna med till exempel nya tekniska lösningar, särskilt i de mansdominerade yrkena. Det finns dock fortfarande kvar yrkeskaraktäristika som medför att "kvinnor inte orkar" arbeta i vissa verksamheter. "Ännu fler tekniska lösningar, lyftanordningar med mera skulle möjliggöra för alla – både kvinnor och män – att arbeta inom branschen", som en arbetsgivarföreträdare inom däckbranschen uttryckte det.

Fortsatt arbetsmiljöarbete behövs

Det är nu viktigt att arbetsgivare, parter inom näringslivet och branschorganisationer för verksamheter där belastningsbesvär är vanligen förekommande, arbetar vidare utifrån erfarenheterna av Arbetsmiljöverkets insatser. Fortsatta ergonomiska arbetsmiljöinsatser behövs till exempel för att

- utöka variationen i arbetet och därmed minska belastningarna, både för kvinnor och män
- inte negligera riskerna för belastningsbesvär i yrken där fokus på arbetsmiljöarbetet är på allvarliga olycksfall
- påverka säkerhetskulturen och attityderna på arbetsställena så att alla risker för belastningsbesvär hanteras i arbetsmiljöarbetet
- underlätta för små företag att få stöd och hjälp i arbetsmiljöarbetet
- möjliggöra för både män och kvinnor att arbeta med alla förekommande arbetsuppgifter genom utökade och förbättrade tekniska hjälpmedel eller ändrade organisatoriska lösningar, till exempel mera arbetsväxling och arbetsrotation, vilket skulle öka möjligheterna för alla att behålla hälsan genom hela arbetslivet.

Välkommen att kontakta:
Projektledare 2018–2021: Heli Aarnipuro
Telefon: 010-730 99 57
E-post: heli.aarnipuro@av.se